

Architektura a urbanismus římských sídel z archeologické perspektivy

Úvod, prameny

- pojmy stavitelství vs. architektura vs. urbanismus
- prameny: písemné a archeologické
- Vitruvius, Frontinus, Plinius, drobné zmínky v narativních pramenech
- epigrafika (stavební nápisy)
- mince (reliéfy konkrétních staveb – zejm. Řím)
- archeologický výzkum, letecká archeologie, geofyzika
- dochované památky – výběrové efekty, zejm. pro Řím převážně poslední stavební fáze

Úvod do stavební technologie

- materiály
 - dřevo a jiné organické materiály
 - nepálená hlína
 - cihly / terrakota
 - kámen (obvyklé typy - vápenec, travertin, tuf; luxusní typy - mramor, žula) a jejich charakteristické vlastnosti (tvrdost, zpracovatelnost, dostupnost)
 - malty / cement / beton
 - kov – různé typy využití (spojovací, ochranná, výzdobná, statická-výztuhy)
- pojiva – podstata stavební chemie
 - pálené vápno
 - hašené vápno
 - vzdušné vápno
 - hydraulické vápno
 - hydraulické přísady, pozollana
 - cement
- typy zdiva (různá použití, chronologický význam)
- klíčové vlastnosti klasických materiálů typu kámen / beton / terrakota (pevnost v tahu / v tlaku)

Architektonické soustavy, řády

- kořeny římského stavitelství (Etruskové, Řekové), význam inspirace, římský přínos a kvality
- základy tvarů, architektonická soustava architrávová a oblouková
- podpora a břemeno
- řády: římskodórský, římskoionský, římskokorintský, kompozitní, toskánský (odlišnosti od řeckých vzorů)
- oblouk (tvořící křivka – kružnice), kamenorez (archivolta – *Porta Augusta v Perugii*)
- valená klenba
 - tvořící křivka
 - výhody – převádí zatížení na tlak
 - nevýhody – boční tlaky
 - nejstarší doklady (*makedonské hrobky*)
 - pravděpodobný původ
 - nejasné zprostředkování do římské architektury (*cloaca maxima*)
- křížová klenba
 - průnik dvou valených kleneb

- využití v Římě (**Traianova tržnice**), včetně monumentálního (**Maxentiova basilica**)
- kupole – počátky a rozvoj (*Agrippovy lázně, Domus aurea, Pantheon*)
- převod klenby na polygonální nebo pravoúhlý půdorys, trompy / pendativ (*Řím: Minerva Medica, Gerasa, St. Vitale, Ag. Sofia*)

Soukromý dům

- obydlí / střecha nad hlavou jako základní potřeba a nejstarší prvek stavitelství.
- původní principy obydlí – Řím v 8. stol. (*Palatin, Quirinalis* - pravěk)
- pravděpodobný římský dům za doby královské a starší republiky (analogie ze střední Itálie, řec. kolonie), základní koncept
- **atrium** (etruské, sloupové / tetrastylon, korintské, bezokapové, kryté) a další součásti římského domu (tablinum, vestibul, fauces, alae, exedra, culina, taberna, thermopolium)
- postupný rozvoj obydlí vyšších vrstev (peristyl, balneum)
- pravděpodobná podoba obydlí širších vrstev, insula (*Ostia, Řím*)
- provincie (striphouse)

Forum

- základní prvek společenské potřeby. Politické, správní, tržové shromažďování
- basilika, počátky typické správní a administrativní budovy rozvojem řeckého / hellénistického vzoru (stoa). Řím (*basilica Opimia, Fulvia-Aemilia, Sempronia, Iulia, Maxentia*)
- curia – (*Řím, Pompeje, Cosa*)
- comitium, rostra (*Řím*)
- specializovaná fora (*forum boarium, forum holitorium, Ostia - Piazzale delle Corporazioni*)
- císařská fora – uzavřené a jednotné architektonické komplexy (*Caesarovo f., Augustovo f., Vespasianovo f., Nervovo f., Traianovo f.*)
- soukromé i veřejné komemorativní památníky jako součást for. Řecká tradice, římské novinky (sochy, sloupy, reliéfy, památníky vítězství či jiných událostí a slavností, vítězné oblouky)
- další struktury veřejné potřeby (horrea, zásobování vodou)

Sakrální stavby

- sakrální podstata: fanum, templum, auguraculum
- stavba: ara, delubrum, sacelum, aedes, aedicula
- chrám nejen jako sakrální místo (bankéři, aerarium – *Saturnův chrám*, senát)
- chrámy „státních“ a „soukromých“ božstev
- archaické sakrální objekty (*lapis niger, lacus curtius, lupercal*)
- oltáře – přenosné, běžné, monumentální (**Ara pacis**)
- původ římského chrámu - etruské chrámy (**Veje – Portonaccio, Pyrgoi, Tarquinia - Ara della Regina**)
- odlišnosti etruského a řeckému chrámu (poměr délky a šířky, souměrnost v jedné nebo dvou osách)
- Řím: chrámy pravděpodobné etruské tradice (**chrám Jupitera Kapitolského, ch. Dioskurů na foru romanu**)
- podiový chrám jako typ (*Řím - Portunus, Venuše Genetrix; Pula – Augustův ch., Nîmes - Maison carrée, Garni, Vic*)
- kruhové chrámy (*Řím: Vestin chrám na foru romanu, Herkules na foru boariu; Tivoli – tzv. Vestin ch.*)
- atypické a mimořádné stavby (ch. *Concordie na foru romanu, ch. Venuše a Romy, Pantheon*)
- císařský kult – chrámy typové i neobvyklé, běžných rozměrů i monumentální
 - *Řím: Claudius (Caelius), Vespasianus (forum romanum), templum Pacis / Vespasianovo forum, Hadrianus, An. Pius a Faustina (forum romanum)*
 - *provincie: Vienne (Augustus a Livia), Afrodisias (Sebasteion)*

- capitolium – chrámy kapitolské trojice v římských městech, trojdílná dispozice (*Cosa, Signia, Ostia*)
- mimořádné chrámové stavby a komplexy (*Praeneste, Avernus*)
- mithrea , synagogy
- provinciální specifika:
 - gallořímské chrámové okrsky
 - Iuppiterovy sloupy

Stavby občanské vybavenosti

Amfiteátr

- původ architektonického tvaru (Campania)
- amfiteátry v římském světě (rozšíření)
- varianty odstupňované podle rozměrů a ekonomiky (dočasné, dřevěné amfiteátry, kombinované dřevo / kámen, monumentální kamenné)
- servisní stavby (gladiátorské školy, zbrojnice, nemocnice, márnice)

Divadlo

- původ a základní vývoj (řecké divadlo)
- adopce divadelní kultury v Římě
- nejstarší divadla v Římě (*Pompeiovo d., Marcellovo d.*)
- rozdíl řec. / řím. divadlo
- rozšíření divadel v provinciích (*Aspendos, Orange, Sabratha, Mérida, Bosra*)

Odeion

- význam „odeia“ a postavení vůči „divadlu“, multifunkčnost

Hippodrom / circus / stadion

- základní tvar
- problém reálného určení / využití cirků (hippodrom / stadion - rozměry)
- multifunkční stavby
- zastoupení / rozmístění v římském světě (*circus maximus*)

Lázně

- lázně jako součást veřejné vybavenosti – počátky a rozvoj tradice veřejných lázní (*Agrippovy lázně*)
- funkce, členění, palaestra
- problém typologie. Starší asymetrické koncepce, rozvoj symetrie
- imperiální lázně v Římě (*Caracalloy l., Diocletianovy l.*)
- lázně v západních a severních provinciích

Infrastruktura

Ulice

- přirozená a intencionálně budovaná součást sídel
- ostatní významy ulic
- obvyklá podoba ulic římského města

Silnice

- pozemní komunikace v antice, reálné těžiště antického obchodu (vodní cesty)
- problémy investičního a provozního zajištění pozemních komunikací
- vojenský, politický, správní význam římských komunikací
- technologie římských silnic

- chronologie rozšiřování (*via Appia*)

Mosty

- mosty jako nutná součást pozemních komunikací
- alternativy
- technologie (dřevěné, kamenné obloukové mosty, význam materiálů pro konstrukci)
- chronologie

Přístavy

- základní princip konstrukce přístavů (*Portus, Baie, Caesarea Maritima*)
- nejdůležitější přístavy Říma (Ostia, *Portus*)
- přístavní zařízení (horrea – Řím: *horrea Galbana, porticus Aemilia*)
- majáky (*Alexandrie - Faros, Portus, Dover, A Coruña – Herkulova věž, Gesoriacum*)

Akvadukty, vodojemy, rozvody, přehrady

- zásobování pitnou a užitkovou vodou, studny, cisterny. Hospodaření s vodou
- veřejné vodovody / centrální zásobování vodou - důvody budování (forum boarium, veřejné kašny, lázně, paláce)
- distribuce vody (veřejné potřeby, soukromá spotřeba, připojení soukromých domů)
- původ technologie římských akvaduktů (řecká matematika, *Samos*)
- zdroje vody (přehrady)
- technologie (akvadukty, typy vedení / potrubí, sifony, vodojemy/cisterny, sedimentační nádrže, caput aquae, uzavírací a regulační součásti)
- nymphaion (*Gerasa, Řím: „Minerva Medica“*)
- kanalizace

Hradby

- změny významu hradeb v průběhu formování antického světa
- hlavní fáze opevnění Říma (*Kapitol / Palatin, Serviovské hradby, Aureliánovy hradby*)

Urbanismus

- smysl města, civilizační význam, kooperace a koordinace lidské činnosti
- definice města
- urbanizace – různé modely vzniku (růst, synoikismus, kolonizace)
- formování měst v Itálii
 - Etrurie – formování silných, převážně vnitrozemských měst od 9. stol.př.n.l.
 - střední Itálie (Umbrové, Sabinové, Samnité) – slabá urbanizace
 - Padánie – pozdější vznik měst (etruská expanze)
 - jižní Itálie – řecké kolonie, odlišný vývoj (velká řecká kolonizace – 8.-6.stol.př.n.l.)
- původní vývoj měst a jejich organizace (převážně nepravidelná)
- Hippodámovská koncepce – ortogonály (*Marzabotto*). Pravoúhlé plánovitě vzniklé ulice ale již před Hippodamem z Miletu
- vnější tvary měst
- unifikace měst římské říše
- města vzniklá na základě vojenských táborů nebo jejich konceptu (*Arminium, Vindisch*)
- pozdně antické město a jeho proměny

Komemorativní památníky

- drobné útvary
- oblouky
 - vývoj od původního symbolu kořisti
 - fornix
 - jednoduchý oblouk (*Pula – oblouk Sergievců, Susa, Aosta, Řím: Titův obl., Benevento*)
 - víceprůchodový oblouk (*Augustův oblouk na foru romanu, Saintes – Germanikův obl., Orange, Řím: obl. S. Severa, Constantinův obl.*)
 - tetrapylon / quadrifrons, (*Řím: Janův obl., Gerasa, Leptis Magna, Cáparra, Palmýra, Thebeste*)
 - začlenění vítězného oblouku do většího komplexu (***Galeriův oblouk v Thessalonické***)
 - typická výzdoba – reliéfy, spandrey, klenáky, vlysy, akrótérion (koně, sloni)
- sloupy (***Traianus, Ant. Pius, M. Aurelius, Diocletianus, Constantinus, Theodosius, Arcadius***)
- *Tropaeum Alpium* (La Turbie)
- Actium (Nikopolis)
- *Tropaeum Traiani* (Adamclisi)

Císařské villy a paláce

- co kus, to originál
- samotný původ římských paláců od republikánského domu k specifickému útvaru – ***Palatin*** (Augustus-Tiberius-Caligula-Flaviovcí-Hadrianus-Severovci)
- Quirinalis
- *Domus Aurea*
- ***Hadriánova villa v Tivoli*** (luxusní villa imperiálního měřítka)
- *Sessorium*
- ***Diocletianův palác ve Splitu*** (vs. Tivoli – pevnost)
- Cordoba - Maximianus
- ***Galeriův palác v Thessalonické***
- Trevír (*aula Palatina*)
- *Felix Romuliana*
- Maxentius (Via Appia)